

PITANJE DALMATINSKOG TEMATA U PRVOJ POLOVICI IX. STOLJEĆA

Josip Posedel

U povijesti Dalmacije ranoga Srednjeg vijeka postoje još mnoga neriješena pitanja. Da se ona riješe, trebalo bi pristupiti pored ostalog svestranoj analizi i bizantskih izvora, koji u našoj historiografiji nisu dosada dovoljno obrađeni. Donji reci pokazuju, kako uzgred izneseni izvor u niže navedenoj bizantološkoj studiji omogućuje rješenje jednog pitanja iz naše ranosrednjovjekovne povijesti.

U hrvatskoj historiografiji smatra se, da je Dalmacija nakon propasti ravenskog egzarhata sredinom VIII. st. postala bizantski temat, kojemu je na čelu stajao strateg sa sjelom u Zadru. O tom dalmatinskom tematu kao vojno-administrativnoj jedinici, a naročito o njegovu unutaršnjem ustrojstvu, nemamo mnogo podataka. Zbog nedovoljne prostorne povezanosti, pojedini dalmatinski gradovi razvijali su se kao posebne administrativno-političke jedinice, oslanjajući svoj pravni razvoj u prvom redu na tradicionalni kontinuitet, a zatim na specifične faktore, koji su se tokom vremena i razvojem prilika ispoljili. Barada je dokazao da je dalmatinski temat još od osnutka bio razdijeljen na dvije pokrajine, zadarsku i dubrovačku.¹

U početku IX. st., kad je Dalmacija došla pod vlast Franaka, smatra se, da joj je na čelu kao carski namjesnik odnosno strateg² bio Pavao, »dux Jaderae«, koji zajedno sa zadarskim biskupom Donatom odlazi u početku 806. na poklonstvo caru u Diedenhofen. Oni su onamo došli kao »legati Dalmatarum«.³

Aachenskim mirom 812. Dalmacija je opet pripala Bizantu, ali granice prema Primorskoj Hrvatskoj nisu joj bile određene, što je prouzrokovalo česte sporove.⁴

Za ustanka Ljudevita Posavskog bizantski je podanik Fortunat, patrijarh u mjestu Grado aktivno pomagao kneza. Kasnije, pred franačkom opasnošću, Fortunat je 821. pobjegao u Zadar Ivanu, koji nosi naslov »praefectus provinciae«, i taj ga je poslao u Carigrad.⁵

Po naslovu »praefectus provinciae« ne možemo ništa određena kazati u vezi s položajem koji je Dalmacija zauzimala u carstvu nakon Aachenskog mira, t. j. da li je ona tada bila temat. Tih godina dolazi u Bizantu do ponovne pojave ikonoklastičkog pokreta i s tim u vezi do unutrašnjeg slabljenja. Povrh

¹ Barada, *Dalmatia superior*, Zagreb 1949, str. 25.

² Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, str. 310; Barada s. v. Dalmacija, Hrv. enc. IV, str. 467.

³ Rački, *Documenta*, Zagreb 1877, str. 310.

⁴ Rački, *ib.*, str. 317.

⁵ Rački, *ib.*, str. 326.

toga su se neuspjesi u borbama s vanjskim neprijateljima, Karlom Velikom i bugarskim kanom Krumom, odrazili osobito na balkanskom području carstva. Veliki socijalni pokret seljačkih masa u maloj Aziji 821.—823. pod vodstvom Tome Slavena tako je oslabio Bizant, da je on izgubio Kretu i velik dio Sicilije.⁶ Borba protiv istočnih neprijatelja za cara Teofila (829.—842.) prisilila je Bizant, da pristupi jačanju tematske organizacije na istoku i na sjeveru.

Stvarna vlast Bizanta nad gradovima Dalmacije nije se gotovo ni osjećala. Car Mihajlo II. Mucavac (820.—829.), od straha da dalmatinski gradovi ne dođu pod vlast hrvatskog kneza, odnosno u opseg Franačke države, obnavlja s carem Ludovikom Aachenski mir,⁷ da tako bar de iure dobiva potvrdu svoje vlasti. Potpunu nemoć bizantskog carstva da upravlja Dalmacijom potvrđuju Konstantin Porfirogenet i Theophanus Continuatus, prema kojima su dalmatinski gradovi postali za Mihajla II. potpuno samostalni.⁸

Nakon svega ovoga postavlja se pitanje postojanja dalmatinskog temata kao vojno-administrativne jedinice.

Češki bizantolog F. Dvorník govori u djelu »Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance«⁹ o službi oca slavenske braće, dokazuje da su autori njihovih legenda dobro poznavali prilike u Bizantu IX. st., analizira potanko razvikan različityh političkih i upravnih jedinica i služba u bizantskom carstvu i iznosi pri tom jedan izvor, koji je publicirao Uspenski,¹⁰ nazivajući ga prema početnoj riječi naslova »Taktikon«.

Prema naslovu (Τάκτικον ἐν ἐπιτόμῳ γενόμενον ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ φιλοχρίστου δεσπότη καὶ Θεοδώρου τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἁγίας αὐτοῦ μητρὸς) vidimo, da je »Taktikon« nastao za vladanja Mihajla III. i njegove majke carice Teodore (842.—856.). Po tom »Taktikonu«, popisu visokih carskih službenika u to doba, poredanih prema hijerarhijskom redu, možemo dobiti točnu predodžbu o administrativnoj podjeli carstva. Za nas je najvažnije, da se u »Taktikonu« na čelu Dalmacije ne navodi strateg već ἀρχὼν τ, te je prema tome Dalmacija bila, kao i otok Cipar, u istom »Taktikonu«, arhontija.

Ne predstavlja li stupanj arhontije odraz slabosti i nemoći bizantskog carstva, da uspostavi u Dalmaciji kao i na Cipru¹¹ jaču vlast, koja bi bila uporište za obranu bizantskih interesa? Tu su nemoć carstva iskoristili dakako

⁶ Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, Beograd 1947., str. 99.

⁷ Šišić, o. c., str. 318—319.

⁸ Katić, *Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira*, Zagreb 1932, str. 16.

⁹ Navedeno djelo izašlo je u Pragu 1935. O njemu je među prvima kod nas napisao recenziju L. Katić (Obzor 17., 18. i 20. VIII. 1935.). Govoreći o »Taktikonu«, Katić kaže: »Dalmacija po tome taktikonu kao da nije temat, jer njom upravlja arhont, a ne strateg. Tako autor na 11 stranici.« — Opširnu recenziju dao je i Fr. Grivec u Jugoslovenskom istoriskom časopisu I, sv. 1—2, Ljubljana—Zagreb—Beograd 1935., str. 121—128. Međutim, Grivec se ne upušta u analizu I. poglavlja, već samo, između ostalog, iznosi da Dvorník tu »raspravlja o administrativni razdelitvi bizantske države«.

¹⁰ Византийская табель о рангах Memoires de l'Institut archéologique russe de Constantinople III, Sofija 1898., str. 109—130 (prema Dvorníku).

¹¹ Poznato je, da je Bizant od VII. st. dalje morao voditi teške borbe s Arapima o vlast nad Ciprom. Bizant je prije vladavine Vasilija I. izgubio Cipar, i taj ga je vladar ponovo zauzeo. (Vidi Dvorník, o. c., str. 12, bilj. 2).

hrvatski knezovi i Neretljani.¹² Međutim, arapski nalet u Jadran 841. i 842. prisilio je Bizant da pokuša učvrstiti svoju vlast pretvaranjem Dalmacije u temat.¹³ U prvom redu trebalo je pri tom urediti pitanje granica. Vjerojatno je zbog toga i došlo do rata između dalmatinskog stratega i hrvatskoga kneza Trpimira.¹⁴ Rat se vodio između 846. i 848., kad je kod Trpimira boravio Gottschalk, koji daje podatke o ratu (cum rex Tirpimirus iret contra gentem Graecorum et patricium eorum). Naslov patricija, kao što je Katić dokazao,¹⁵ odnosi se na carskog stratega u Zadru. Osim toga se na olovnom pečatu, koji datiraju oko 840. odnosno nakon 842., spominje ime stratega Dalmacije Brijenija.¹⁶

Prema navedenom možemo kao terminus ante quem non za pretvaranje Dalmacije u temat uzeti godinu 842. (prema »Taktikonu«), a kao terminus post quem non razdoblje od 846.—848., kad imamo vijest o ratu Trpimira s dalmatinskim strategom. Iz gornjega slijedi, da je podatak u »Taktikonu« Uspenskoga, prema kojem je Dalmacija arhontija, točan i pouzdan.

Međutim, nemamo vijesti, po kojima bismo mogli sigurno zaključiti, da li je Dalmacija bila temat od sredine VIII. st. do dolaska pod vlast Franaka u početku IX. stoljeća. Nikakva oslonja nema za tvrdnju, da je »dux« Pavao carski namjesnik odnosno strateg dalmatinskog temata. Njegov je naslov »dux Jaderae«, te prema tome znamo o njemu, da kao zadarski prior i franački podanik pripada poslanstvu Dalmatinaca, koje je tada išlo Karlu Velikome. Ivan, »praefectus provinciae« 821. — kako slijedi iz gore izloženog — je arhont, dok je prvi poznati strateg Dalmacije Brijenij.

¹² Šišić, o. c., str. 319, i Katić, o. c., str. 17.

¹³ Dvornik, o. c., str. 88.

¹⁴ Katić, o. c., str. 15—21.

¹⁵ Katić, o. c., str. 15. I u »Taktikonu« se na čelu temata nalazi ó πατρίκιος και στρατηγός (vidi Dvornik, o. c., str. 11, bilj. 2).

¹⁶ Šišić, o. c., str. 326—327.

R É S U M É

Les insuccès de Byzance au début du IXe s. dans sa lutte contre l'ennemi extérieur Charlemagne et les Bulgares, de même que le mouvement social paysan en Asie Mineure (821—823) ont eu leur contre-coup sur la domination byzantine en Dalmatie.

D'après des informations de source byzantine, les villes dalmates auraient été sous l'empereur Mihailo II (829—829) presque complètement indépendantes.

Les historiographes pensent que c'est justement pendant cette période que l'on doit situer le thème byzantin en Dalmatie.

L'auteur pose ici la question de l'existence du thème dalmate comme une unité administrative et militaire. D'après une source, publiée par Uspensky, et dont nous trouvons l'analyse dans l'oeuvre de Fr. Dvornik «Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance», Prague 1933, nous voyons que la Dalmatie n'était pas un thème mais une archontie. Ces informations proviennent de la période comprise entre 842 et 856.

Ce n'est qu'après l'incursion arabe en Adriatique (841—842) que Byzance essaye de consolider sa domination en transformant la Dalmatie en thème, d'où résulta une guerre entre «dux» croate Trpimir et le stratège qui était à la tête du thème. La guerre dura de 846 à 848. Nous voyons donc d'après ce qui a été dit que la Dalmatie est devenue un thème de 842 à 846—848.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA III

1950

BROJ 1-4

NAKLADA „ŠKOLSKE KNJIGE” / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć
M I R O S L A V B R A N T
G R G A G A M U L I N
M A R K O K O S T R E N Ć I Ć
J A R O S L A V Š I D A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I D A K

HISTORIJSKI ZBORNIK – GODINA III. – 1950.

I Z D A J E
P O V I J E S N O D R U Š T V O H R V A T S K E
Z A G R E B